

artikel om Poul Nyboe Andersen burde have været mere dybdegående i den politiske analyse af, hvorfor den dysfunktionelle VKR-regering ikke nåede sine økonomisk-politiske mål. Sådan kunne man blive ved også i forbindelse med andre ministre, f.eks. Henning Rasmussen. Problemet synes at være, at forfatterne ikke kender tilstrækkeligt til den politiske kontekst, som den portrætterede agerede i.

Man mærker en undertone af nostalgi i Niels Kærgårds artikel om Niels Neergaard, hvor han taler om økonomuddannede politikere, for hvem solid faglig fundering og holdbare resultater var vigtigere end politisk taktik og partihensyn. Det stiller Kærgaard over for „moderne cand. scient.pol.ers og spindoktorers betragtning af politik som et mere eller mindre idealløst spil om magten“.

Statskundskabsuddannelsen burde rigtignok være meget bedre, hvis man skal betragte den som en god embedsmandsuddannelse eller forberedelse til at blive politiker. Niels Neergaard var lige så rigtigt blandt de største hædersmænd, der har beklædt statsministerposten. Han kombinerede desuden fagøkonomisk viden med en stor historisk-politisk indsigt. Men han er ikke typisk for det store flertal af økonomuddannede ministre.

Det ville efter min opfattelse klæde økonomerne, om de øvede selvkritik, fordi deres uddannelse rummer for lidt offentlig ret og demokratiteori. I mine øjne er den meget ujævne bog en professions forsøg på selvforherligelse. Både de portrætterede og portrættørerne er meget forskellige, men de fleste forfattere er meget venlige og ikke specielt kritiske. Mange nøjes med forkortede referater af historikere som Tage Kaarsted. Det er bedre at læse Kaarsted direkte.

Det egentlige problem med bogen er, at hele konceptet er kunstigt. Den kunne være blevet bedre, om man havde koncentreret sig om bestemte ministerposter, f.eks. økonomiministre, og havde færre forfattere, der kunne anskue ministrene gennem ensartede briller. Det irriterer også, at bogen ikke har præcise referencer til kilderne. For den, der er interesseret i politisk historie, er der kun pletvist interessante momenter.

Tim Knudsen

| JESPER JØRGENSEN, MORTEN MØLLER OG NIELS ERIK ROSENFELDT:
Den røde underverden: Hemmelig kommunistisk virksomhed i Skandinavien mellem to verdenskrige, Gyldendal, København 2019, 370 s., 279,95 kr.

Hvis man tror, at kommunistfrygt hørte Den Kolde Krig til, tager man ganske fejl. Frygten for kommunismen som undergravende kraft i

Skandinavien har med mulig undtagelse af tiden lige efter 2. Verdenskrig formentlig aldrig været stærkere end i årene efter den russiske revolution. Var det så begrundet? Hvis man dømmer ud fra Sovjetunionen og de kommunistiske partiers intentioner, ja. Hvis man dømmer ud fra, hvad de rent faktisk var i stand til, så nej. Nu får vi historien om den kommunistiske undergrundsvirksomhed, som skulle forberede revolutionen i mellemkrigstiden.

Bogen er populærhistorisk og starter mere i det populære end det historiske med små dramatiserede nedslag samt malende beskrivelser af omgivelserne i de skandinaviske hovedstæder. Dette går sporadisk igen gennem bogen, komplet med citat fra Tom Kristensens samtidige roman *Hærværk* (s. 121). Nu er nærværende tidsskrift jo historiefagligt og undertegnedes personlige smag ikke til den slags, så i denne sammenhæng trækker det måske ned. Til gengæld er det formentlig et fortællegreb, som fanger den læge læser. Gudskelov går det hurtigt over, og generelt præsenteres vi for et forløb, som begynder med en mand i et tog – han hed Lenin – og så tager vi historien fra start, dvs. fra Komintern-kongressen i 1920, hvor de unge europæiske kommunistpartier får besked på at opbygge et illegalt apparat ved siden af de officielle partiorganisationer. Vi hører om netværket, der skal være tovholder – på russisk forkortet OMS – og drømmen om på denne måde at genopføre den russiske revolution verden over ved hjælp af kombinationen af åben og skjult politisk virksomhed.

Organisatorisk fandt den bl.a. støtte i ISH, det Internationale Sømands- og Havnearbejderforbund, der ikke bare havde afdelinger over hele verden, men også en medlemsskare, som naturligt kom vidt omkring, hvilket er praktisk, når man skal have transporteret post og penge over grænser. Særligt udvalgte kom på Leninskolen og lærte alle fagets konspirative metoder, nogle besad lokale nøgleposter, og andre kom kun flygtigt forbi de forskellige knudepunkter.

Bogen fungerer især godt, når den væver skildringen sammen med tidens andre tendenser og begivenheder, og på den måde indfrier forfatterne deres løfte om at minde læseren om „de forskellige lag, der optræder i international politik“ (s. 10). Således føres vi også igennem tidens store begivenheder. Et afgørende skift kommer, da man fra 1933 af åbenlyse årsager ikke længere kan bruge Berlin som europæisk knudepunkt, og en del af trafikken forlægges til København. Et andet skift sker, da Stalin kommer på „folkefrontspolitikken“, hvor man søger samarbejde med andre arbejderpartier (læs: socialdemokrater) mod fascismen. Det underjordiske netværk udvider repertoiret med sabotage og smugling af våben og sprængstoffer, da Sovjetunionen involverer sig i den spanske borgerkrig. Vi får sågar ny indsigt i den rygteomspundne Wollweber-organisation.

Et af de mest afgørende forhold for organisationen i Skandinavien bliver Stalins brutale udrensninger i egne rækker. Det decimerer i det store og hele OMS-netværkets ledelse og understreger, at Den Store Terror ikke blot var barbarisk og umenneskelig, men også komplet idiotisk ud fra et organisatorisk synspunkt. De mennesker, der med succes og effektivitet har opbygget organisationens store net, ender deres dage i arbejdslejre eller med en kugle for panden. Dette går primært ud over folk i „centralen“, altså Sovjetunionen. Den eneste dansker, som mister livet er, så vidt vides, Arne Munch-Petersen. Vi føler et øjeblik jorden brænde under en dansk kurér, Gottlieb Japsen, der dog i 1937 redder sig ud og skifter kurérgerningen ud med en formodentlig noget mindre dramatisk karriere som redaktør på Gyldendal og dr.phil. i historie. Generelt må det dog også siges, at selv uden udrensninger var den gennemsnitlige karriere i branchen ikke langvarig uden mén og følgeskader som f.eks. alkoholisme og sammenbrud. Hemmeligt arbejde slider på psyken.

Så kom krigen. Sovjetunionens venskabspakt med Tyskland fører til endnu et forvirrende skift i fokus, og fra 1941 er Sovjetunionen i krig. Komintern opløses, det illegale arbejde i Skandinavien flettes sammen med modstandsarbejdet, og spillet er pludseligt et andet – eller med forfatterens ord: „Dele af det illegale netværk brydes ned for altid, andre dele overlever, atter andre bygges op på ny“.

Bogen er generelt svært underholdende læsning og ville være det selv uden de lejlighedsvis dramatiseringer. Det er simpelt hen taknemmeligt stof i den henseende. Den består primært af nedslag i forskellige skæbner, som vi dog ikke alle får fulgt til dørs. Dette er formentlig en konsekvens af kildematerialets ufuldstændige karakter – som materiale om den type emner jo ofte har det med at være. Forfatterne har dog tacklet dette godt ved at dele bogen op i ultrakorte kapitler, der skifter fokus. Det giver tempo og forstærker fornemmelsen af den fragmenterede karakter, som man også med vilje tilstræbte, at den type netværk havde.

Apropos kildematerialet beskrives dette mere udførligt i et appendiks bagerst i bogen, og der tages forbehold for dets usikkerheder undervejs – et eksempel på at man godt kan skrive medrivende populærhistorie og være kildekritisk samtidig.

Nogle gange fremstår organisationen som en toptunet og velsmurt maskine af alt det, som spionromaner er lavet af: dobbeltbundede kufferter, døde postkasser, falske identiteter, dæklejligheder og endda mord. Andre gange må man forbløffes over amatørismen hos enkelte af kædens led: Som da den illegale sovjetiske residentur i Danmark ender med at blive optrævlet, fordi en af dets agenter – en amerikansk sømand – forsøger at voldtage en dansk vaskekone på Amager. Det er

i det hele taget interessant, hvor mange udlændinge der „importeres“ til arbejde i Danmark, og at der brugtes erklærede og partibogsbærende kommunister til at udføre arbejdet, selvom dette egentlig blev frarådet. Det er næsten, så man tager sig til hovedet over historien om de lokale kommunister, som ikke kan holde kæft om en veludført sprængning af to spanske skibe, hvilket fører til skandale i DKP's ledelse. Det kan tillige nævnes, at sprængningen var den første ud af en lang række, som var mislykket. Det var åbenbart heller ikke dengang til at finde ordentlige folk til den slags betroet arbejde.

Det er et medrivende og oplysende indblik i Sovjetunionens verdensomspændende aktiviteter i dens første årtier – dengang man stadig troede, at den unge nation skulle lede verdensrevolutionen. Med *Den røde underverden* får vi en idé om, hvordan de havde tænkt sig, det skulle foregå. Den er dog også et indblik i, hvor skidt fat den unge verdenskommunistiske bevægelse egentlig havde. Konstant lyder meldingen til Moskva og Leningrad: Send flere penge! Enorme summer krydser grænserne. Afhængigheden af Sovjetunionen både politisk og økonomisk, samt det faktum at ledende skikkelser ofte blev importeret fra andre lande, styrker billedet af en skandinavisk kommunistbevægelse, som ikke var i stand til ret meget på egen hånd.

Men selvom arbejdet med at bringe revolutionen til Skandinavien kan fremstå – nok særligt i bakspejlet – som et dødsdømt projekt, skal man ikke tage fejl af, at lokale myndigheder frygtede dette, nok særlig i de tidligste år. Briterne formåede at opsnappe en lang række telegrammer, som udgør en del af kildegrundlaget for bogen. Også de skandinaviske efterretningstjenester, civile som militære, holdt nøje øje med den nyankomne samfundsfjende. Ministre og embedsmænd fra Skandinavien mødtes i København allerede i 1918 alene for at diskutere problemet med at dæmme op for kommunismen. Grænserne mod Sovjetunionen lukkes, så indrejse må foregå langs den nordnorske kyst. Forsendelser beslaglægges. Der etableres politisamarbejde, ikke blot over skandinaviske, men europæiske grænser. Jeg kunne egentlig godt have tænkt mig en eksplicitering af, om det efterretningsmæssige samarbejde havde fundet sted tidligere, eller om kommunismen ligefrem var anledningen. Men måske har dette ikke være tydeligt af kilderne. Forfatterne tør kun sige, at samarbejdet mellem landene „intensiveres“ (s. 52) som følge af kommunisternes aktivitet. Det er nu heller ikke nogen ubetydelig detalje. Selvom bogens fokus ligger på det kommunistiske hemmelige samarbejde, er det en ikke uvæsentlig og næsten lige så interessant linje i den historie, hvordan det også virkede som katalysator for tættere samarbejde mellem myndighederne. Dette bliver særligt interessant efter 1933, hvor samarbejdet med det tyske politi får en helt anden betydning – ikke at det tilsyneladende var noget,

man i Skandinavien reflekterede over eller bekymrede sig om. Arbejdet med optrævlingen af Wollweber-organisationen foregår i tæt samarbejde mellem skandinavisk politi og Gestapo, og det bliver Sverige, der udleverer organisationens hovedansvarlige i Skandinavien, Martin Hjelman, til det tyskbesatte Norge, hvorfra Gestapo sender ham til Tyskland for at blive tortureret. Dette er lidet flatterende aspekter af skandinavisk politisamarbejde i mellem- og krigstiden. Der synes i mellemkrigstiden indenfor politiet ikke at have hersket tvivl om, hvem man brugte flest kræfter på at bekæmpe – kommunister eller nazister.

Bortset fra dramatiseringerne, som ret beset er en temperaments-sag og formentlig et vilkår inden for populærvidenskab, er det svært at sige noget dårligt om *Den røde underverden*. Det er en kærkommen opsamling af adskillige års forskning og fragmenterede udgivelser, som gør sig ualmindelig godt som sammenhængende fortælling. Det er tillige et vigtigt bidrag til vores viden om og forståelse af mellemkrigstiden og Sovjetunionens internationale aktiviteter så vel som lokale kommunistpartier. Og trods anmelderens snobberi er det glædeligt, at bogen har fået en form, så alle kan læse med. Det burde de nemlig tage at gøre.

Iben Bjørnsson

| PETER THULE KRISTENSEN, KENN SCHOOP, JENS MARKUS LINDHE:
Svenn Eske Kristensen – velfærdsarkitekten, Aristo Bogforlag, København 2017, 448 s., 325 kr.

Dette er en traditionel arkitektbiografi forstået på den måde, at den slags typisk er skrevet af arkitekter og derfor i balancen mellem liv og værk giver værket betydelig forrang. Et eksempel på det modsatte er Dan Tschernias charmerende og personlige portræt af Johan Otto von Spreckelsen netop udkommet på Aarhus Universitetsforlag (*Spreck. En biografi om arkitekten J.O. von Spreckelsen*, 2019).

Svenn Eske Kristensen (1905-2000) gik i tømrerlære, siden på bygmesterskole og endte med at tage afgang fra Akademiet. Han fik umiddelbart herefter ansættelse på Kay Fiskers tegnestue. Han var umådelig flittig, som det fremgår af den nyttige, kronologisk ordnede værkfortegnelse. (Når arbejdet alligevel er gjort, kunne udgiveren godt have ulejliget sig med at lave et navne- og stedregister. Det ville højne brugsværdien af bogen ganske betragteligt.)

Bogen består af to adskilte manuskripter af henholdsvis Kenn Schoop og Peter Thule Kristensen. Der står intet om arbejdsdelingen mellem de to forfattere. Den fungerer, selv om begges bidrag synes at være tænkt som selvstændige publikationer – også i det grafiske udtryk